

חנוכה

בתכנית הלימודים בהיסטוריה לכיתה ו', עוסק פרק מרכזי ביוון. אחד הנושאים בפרק זה דן במפגש התרבויות בין ההלניזם והיהדות. בתקופת חנוכה ניתן לעסוק בפרקים מתוך ספר המקבים המאירים את התקופה ממקור ראשון. רצוי למקם את ההתרחשויות המוזכרות בקטעי המקור על ציר הזמן (הכתוב מציין את תחילת מלכות אנטיוכוס אפיפנס בשנת 137 למלכות יון כלומר שנת 175 לפני הספירה.

ספרי מקבים הם קובץ של ארבעה ספרים חיצוניים הנקראים גם ספרי חשמונאים. שניים מן הספרים, ספר מקבים א' וספר מקבים ב', מתארים את מרד החשמונאים ואת מלחמת החשמונאים. הספרים החיצוניים הם ספרים שנשארו חיצוניים לתנ"ך ולא נכללו בו, אף על פי שנכתבו לפני שנקבע מספרם הסופי של ספרי התנ"ך. מכאן שמם – "ספרים חיצוניים". רוב הספרים החיצוניים נכתבו במקור בעברית על ידי מחברים יהודיים עבור קהל קוראים יהודי בתקופת הבית השני ועד שנת 150 לספירה. מכיוון שחז"ל לא ראו בעין יפה את העיון בספרים החיצוניים, אבד במרוצת הזמן הנוסח העברי, והספרים נשתמרו רק בתרגומים ליוונית, ללטינית, לסורית או לאתיופית. תרגומם של הספרים החיצוניים לעברית בשנות הארבעים של המאה העשרים, תרם תרומה חשובה ללומדים ולחוקרים של תקופת החשמונאים.

לפניכם קטעים מתוך ספר המקבים מלוויים ברעיונות, הצעות ופעילויות:

פרק א' פסוקים 10 – 15

"ויצא מהם חוטר רשע, אנטיוכוס אפיפאנס בן אנטיוכוס המלך, אשר היה בן ערובה ברומא, וימלוך בשנת מאה שלושים ושבע למלכות יון. ויצאו מישראל בימים ההם בני פריצים ויפתו רבים לאמור: נלך נא ונכרות ברית עם הגויים אשר סביבנו, כי מאז נבדלנו מהם מצאונו רעות רבות. וייטב הדבר בעיניהם. וישא חן בעיני אנשים מקרב העם ויסעו אל המלך, ויתן להם רישיון לעשות כחוקי הגויים. ויבנו גימנאסיון בירושלים כחוקות הגויים. ויעשו להם ערלה, ויעזבו ברית קודש, ויצמדו אל הגויים ויתמכרו לעשות הרע".

הכיבוש היווני יצר מתח בעם היהודי. נוצרו השקפות מנוגדות.

- איזו עמדה מציג מחבר הטקסט?
  - הציעו מקבילה לעמדות דומות בימינו.
- הפסוקים עוסקים, בין היתר, בניסיון של יהודים לפתות את אחיהם לאמץ את אורחות היוונים – תרבותם ודתם. הם גם מנמקים: "מאז נבדלנו מהם מצאונו רעות רבות".
- מדוע ביקשו חלק מן היהודים לאמץ את תרבות יוון? וכן
  - מה הייתה תגובת העם? (מצד אחד "וייטב הדבר בעיניהם" מצד שני בפרק ב' בספר המקבים אנו פוגשים את תגובת מתיתיהו, השולל את התנהגות המתיוונים).

דיון בסמלים של התרבות היוונית.

מן הטקסט עולה עניין הרישיון שקבלו המצדדים בהתייוונות מן המלך. בין היתר לבניית גמנסיון (מקום בו התנהלה פעילות חינוכית וספורטיבית של אזרחי העיר).

תוך עיון בפסוקים השונים ניתן לערוך הבחנה בין **תיאור עובדתי** בקטע (כגון זמן ההתרחשות, שם המלך, ההצעה לכרות ברית עם היוונים ועוד) לבין **הבעת דעה** על ידי הכותב (כגון: "ויצא מהם חוטר רשע", "בני פריצים").

פרק א' פסוקים 20 – 33

"וישוב אנטיוכוס אחרי הכותו את מצרים, בשנת מאה וארבעים ושלוש, ויעל על ישראל ועל ירושלים בחיל עצום.

ויבוא אל המקדש בגאווה ויקח את מזבח הזהב ואת מנורת המאור ואת כל כליה.

ואת שולחן המערכת ואת הקשוות, ואת המזרקות, ואת כפות הזהב, ואת הפרוכת, ואת העטרות, ואת עדי הזהב אשר לפני ההיכל, ויפצל הכל.

ויקח את הכסף ואת הזהב ואת כלי החמדה.

ויקח את המטמונים הנסתרים, אשר מצא.

וכאשר לקח הכל יצא אל ארצו ויעש מעשי רצח וידבר בגאווה גדולה.

ויהי אבל גדול לישראל בכל מקומותם.

ויאנחו שרים וזקנים בתולות ובחורים נכשלו ויפי הנשים שונה.

כל חתן נשא קינה, יושבת בחופה התאבלה;

ותרעש הארץ על יושביה וכל בית יעקב לבש בושת.

אחרי שנתיים ימים שלח המלך את שר המסים לערי יהודה, ויבוא לירושלים בהמון רב.

וידבר אליהם דברי שלום במרמה ויאמינו לו ויפול על העיר פתאום ויך אותם מכה גדולה ויהרוג עם רב מישראל."

- בקטע המצוטט מצויה רשימה של המצוי בבית המקדש. מה ניתן ללמוד מרשימה זו?
- מה לקחו אנשי המלך? מדוע בחרו אנשי המלך לקחת את השלל המסוים הזה?
(מעבר לערך הכלכלי של החפצים ומעשי ההרס, יש במעשה ערך סימבולי ברמיסת חפצים המציינים את קודש הקודשים של העם היהודי והייצוג הרוחני הראשון במעלה שלו. רמיסה של כבוד העם היהודי, וכן שריפת העיר וחומותיה מבטאת, הן במעשה והן כסמל, את הסרת ההגנה מעל היהודים).
- צטטו את הביטוי החוזר מספר פעמים והמתאר את אופן התנהגות היוונים בעת ההשתלטות על בית המקדש.
- באילו אופנים נוספים התבטא הכיבוש היווני על חיי היהודים על פי הפסוקים שלפניכם?
- צטטו ביטויים שמבטאים את תגובת היהודים על הכיבוש.

פרק א' פסוקים 41 – 49 גזרות אנטיוכוס

**"ויכתוב המלך לכל ממלכתו להיות כולם לעם אחד.
ולעזוב איש איש את חוקיו, ויאותו כל העמים לעשות כדבר המלך.
וירצו רבים מישראל בעבודתו ויקריבו לפסילים ויחללו את השבת.
וישלח המלך ספרים ביד מלאכים אל ירושלים ואל ערי יהודה ללכת אחרי חוקים זרים לארץ.
ולהשבית עולות זבח ונסך מן המקדש ולחלל שבתות וחגים.
ולטמא מקדש וקדושים.
לבנות במות, והיכלות ופסילים ולזבוח חזירים ובהמות טמאות."**

- בפסוק 41 נאמר "ויכתוב המלך לכל ממלכתו להיות כולם לעם אחד". מה ניתן להבין מפקודת המלך? (מה כוונתו בביטוי "לעם אחד"?)
- נסו למיין את הגזרות. באילו תחומי החיים היהודיים הן נוגעות?
- עם אילו גזרות היה ליהודים קושי?

פרק ב' פס' 1 – 29

פסוקים אלו מציגים את עמדת הדבקים בתורת ישראל ותגובותיהם על גזרות אנטיוכוס וכן את ניסיון המלכות להעביר את מתיתיהו לצידם.

"זבימים ההם קם מתיתיה, בן יוחנן, בן שמעון, כוהן מבני יהויריב, מירושלים, וישב במודיעין. ולו בנים חמישה, יוחנן הנקרא גדי. שמעון הנקרא תסי. יהודה הנקרא מקבי. אלעזר הנקרא אורן. יונתן הנקרא אפוס. יירא את התועבות אשר נעשו ביהודה ובירושלים. ויאמר: אוי לי. למה זה הולדתי לראות את שבר עמי ואת שבר עיר הקודש וישבו שם, בהינתנה ביד אויבים, המקדש ביד זדים. היה ביתה כאיש נבזה כלי כבודה בשבי הלכו הורגו עולליה ברחובותיה בחרב אויב. מי גוי אשר לא ירש [ב]מלכותה ולא החזיק בשללה כל עדיה הורד תחת חופשיה הייתה שפחה והנה מקדשנו והודנו ותפארתנו נשמו ויחללום הגויים למה לנו עוד חיים. ויקרעו מתתיה ובניו את בגדיהם ויחגרו שקים ויתאבלו מאוד. ויבואו אנשי המלך, אשר היו כופים את הכפירה, אל מודיעין העיר, כדי שיעלו {יקריבו} קורבנות. ורבים מישראל נגשו אליהם, ומתתיה ובניו נאספו. ויענו אנשי המלך ויאמרו למתתיה לאמור: ראש ונכבד וגדול אתה בעיר הזאת, ונתמך על ידי בנים ואחים. ועתה גש ראשון ועשה כמצוות המלך, כאשר עשו כל הגויים וגם אנשי יהודה והנשארים בירושלים, ותהיה אתה ובניך מרעי המלך, ואתה ובניך תכובדו בכסף ובזהב ובמתנות רבות.

ויען מתתיה ויאמר בקול גדול: אם ישמעו לו כל הגויים אשר בבית מלכות המלך, לבגוד איש איש בעבודת אבותיו ולבחור במצוותיו שלו [של המלך], אני ובני ואחי נלך בברית אבותינו. חלילה לנו לעזוב חוק ומשפטים. לא נשמע לדברי המלך לסור מעבודתנו ימין ושמאל. וכאשר סיים לדבר את הדברים האלה, ניגש איש יהודי, לעיני כל, להקריב על הבמה במודיעין, כפקודת המלך. וירא מתתיה ויקנא, ויזועו כליותיו ותעלה חמתו כמשפט, וירוך וישחטהו על הבמה. ואת איש המלך הכופה לזבוח הרג בזמן שהוא ואת הבמה הרס. ויקנא מתתיה לתורה, כאשר עשה פנחס לזמרי בן שלום. ויקרא מתתיה בעיר בקול גדול לאמור: כל המקנא לתורה והעומד בברית יצא אחרי. וינוסו הוא ובניו אל ההרים ויניחו את אשר להם בעיר. אז ירדו רבים, בבקשם צדק ומשפט, אל המדבר, לשבת שם, הם ובניהם ונשותיהם ומקניהם, כי כבדו הרעות עליהם. וייוודע לאנשי המלך ולצבאות שהיו בירושלים, בעיר דוד, כי ירדו אנשים אנשים, אשר בזו למצוות המלך, אל מסתורים במדבר. וירדפום רבים, וישיגום ויחנו עליהם ויערכו נגדם מלחמה ביום השבת. ויאמרו אליהם: עד הנה! צאו ועשיתם כדבר המלך - וחייתם. ויאמרו לא נצא ולא נעשה את דבר המלך, לחלל את יום השבת. וימהרו לעשות מלחמה עליהם."

- אילו פרטים אפשר ללמוד על מתתיהו ומשפחתו מתוך הטקסט? (פרטים ביוגרפיים, יחס לדת ולאמונה, ערכים)
- תארו את דמותו של מתתיהו. הביאו דוגמאות באמצעות ציטוטים מתוך הטקסט. (על דמותו ניתן ללמוד מדבריו, התנהגותו ומעשיו וכן מהתנהגות הסביבה אליו).
- על מה מקונן מתתיהו?
- (מהי קינה? מאפייני קינה: פתיחה במילות שבר (אוי לי) מנייה של האסונות, פניה בשאלה ("למה זה הולדתי"?), לאחר מכן מוזכרים מנהגי אבלות.
- איזו קינה נוספת אתם מכירים?
- השוואה בין מתתיהו וההולכים אחריו לבין תגובת המצדדים בתרבות יוון בפרק א'.
- תארו את הפיתוי שמעמידים בפני מתתיהו. מדוע דווקא למתתיהו? מה דעתכם?
- אילו ערכים מנוגדים עולים מתוך הטקסט? צטטו והסבירו.

(הצעות חומריות ובחירה בתרבות יוון לעומת דבקות בדת היהודית על התוצאות המשתמעות מן הבחירה)

- במה נבדלים מתיתיהו ומשפחתו מן ההמון? (מתיתיהו מול "רבים מישראל" פרק א' פס 41. ניתן להבליט את גדולת מעשהו של מתיתיהו מעשה היחיד שנעשה לעיני כל כולל עיני נציגי המלכות.
- אפשר לברר את משמעו ה"רבים" בפסוק 43: "וירצו רבים מישראל בעבודתו ויקריבו לפסילים ויחללו את השבת" לעומת ה"רבים" בפסוק 62: "ורבים בישראל התחזקו והתאמצו לבלתי אכול טמא" שהתנגדו לגזרות.
- צטטו את קריאתו של מתיתיהו לעם והסבירו אותה.
- מה דעתכם על קריאתו?
- (מה יש בדברים? מה הם מעידים על אומרם? מה חשוב בעינינו? אילו סיכונים הוא מוכן לקחת.)
- מדוע נאספו מתיתיהו ואנשיו במדבר.
- (על מה ויתר? לאיזו מטרה? ניתן לשוחח על המתח שבין היותו אדם פרטי שמוותר על חייו הפרטיים ורכושו ומעדיף את האינטרס הדתי-לאומי. יש מקום לבדוק האם קיים מצב דומה בימינו? זהו כמובן דיון ערכי שמאפשר להציג עמדות שונות.
- תארו את המפגש בין המורדים ונציגי המלך. (מתי מתקיים המפגש? מה הייחוד במפגש ביום שבת? מה מתרחש במפגש?)
- איזו החלטה מקבלים המורדים ומהו ההסבר להחלטה?
- צטט פסוק המעיד על מפנה בהתפתחות המרד.
- (מעבר מסירוב למלא אחר הגזירות לפעולה לביטול בכוח של תוצאות הגזרות).

לפניכם פסקת הסיום מתוך ספרו של בנימין זאב הרצל "מדינת היהודים":

"לכן אני מאמין, כי דור חדש של יהודים נפלאים יצמח מן האדמה. שוב יקומו המקבים!

נחזור שוב על דבר-הפתיחה: היהודים הרוצים, תהיה להם מדינתם. עלינו לחיות סוף-סוף כבני-חורין על אדמתנו-אנו, ובمولדתנו שלנו למות בשלום העולם בשחרורנו משתחרר, בעושרנו מתעשר ומתגדל בגדולתנו. ומה שאנו ננסה שם רק למען שגשוגנו שלנו יפעל פעולה אדירה ומעשירה לטובת כל בני-האדם כולם".

לדיון: בתקופות שונות נתפסו המקבים בעיני היהודים באופן שונה. יש שהובלט ההיבט של הדבקות בתורה והמחיר שיהודה המקבי ומשפחתו היו מוכנים לשלם בעבור דבקותם בה' ובתורתו. יש שהובלט המימד הלאומי וראו במרד של החשמונאים, ויהודה המקבי בראשם, אות לנסיון לשמור על שלמות האומה, ריבונותה ועצמאותה מבחינה לאומית.
מה דעתכם?
כיצד חשב הרצל על דמותו של יהודה המקבי?
לדיון: איזה רעיון מקשר בין דמותם של המקבים לבין הדמויות של היהודים החדשים שאותם ראה הרצל בעיני רוחו?

ביבליוגרפיה

רפפורט, א', (2004). ספר המקבים א': מבוא תרגום ופירוש. ירושלים: יד בן צבי.

הפעילות פותחה ע"י לחמן חיה וברקוביץ איריס, המרכז תכנון לימודים, מכללת בית ברל

© כל הזכויות שמורות